

1. Злупко С. Іван Франко і економічна думка світу / С. Злупко. — Львів : Видав. центр Львівського національного університету імені Івана Франка, 2006. — 413 с.
2. Гаврилів О. К. Вірю в силу духу : статті, спогади, роздуми / О. К. Гаврилів. — Дрогобич : Посвіт, 2010. — 390 с.
3. Возняк М. Нариси про світогляд Івана Франка / М. Возняк. — Львів, 1995.
4. Ващин А. Івана Франко / Українські кооператори. Історичні нариси. Кн. 1 / А. Ващин. — Львів : В-во «Укоопосвіта» Львівської комерційної академії, 1999. — С. 116–122.
5. Павлишенко М. Іван Якович Франко / М. Павлишенко, І. Топішко. Економічна енциклопедія : У трьох томах. Т. 3 / редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. — К.: Видавничий центр «Академія», 2002. — С. 849–850.
6. Костирко І. Франко — економіст у контексті сучасних трансформаційних процесів в Україні / І. Костирко. Вісник Львівського державного аграрного університету: Економіка АПК. — Львів : Держ. агроуніверситет, 2006. — № 13. — С. 155–163.
7. Шульський М. Земельні відносини у працях І. Франка / М. Шульський. Регіональна економіка. — 2007. — № 2 (44). — С. 248–254.
8. Якимович Б. З. Іван Франко видавець: Книгозначні та джерелозначні аспекти. / Б. З. Якимович. — Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. — 691 с.
9. Франко І. Університет в Росії / І. Франко. Зібрання творів у п'ятдесяти томах, т. 46, кн. 1. — К. : Видавництво «Наукова думка», 1986. — С. 491–512.

В статтє исследованы процессы формирования и функционирования университетов в Российской империи, что отражены у произведении И. Франко. При этом сконцентрировано внимание на тормозящие факторы и все то прогрессивное, что имели место в развитии высшего образования в России.

Processes of formation and functioning of the universities in Russian Empire, that are reflected in I Franko's word are investigated in this article. It is also concentrated attention on inhibitory factors and all progressive, that take place in the development of high — education in Russia.

УДК 338.46

А. М. Штангрет

Українська академія друкарства

Я. Я. Пушак

Інститут регіональних досліджень

СТАН ТА КЛЮЧОВІ ПРОБЛЕМИ ОСВІТИ НА ШЛЯХУ УКРАЇНИ ДО ЕКОНОМІКИ ЗНАНЬ

На основі опрацювання наукових джерел та статистичної інформації охарактеризовано стан та визначено сучасні проблеми системи освіти України в контексті загальносвітового спрямування до побудови економіки знань

Економіка знань, освіта, навчання, інтелектуальний потенціал

Термін «економіка знань» або «економіка, заснована на знаннях» (у прямому перекладі з англійської «*knowledge-based economy*») одержав широке

розповсюдження наприкінці 90-х років ХХ ст. і пов'язаний у значній мірі із встановленням нових пріоритетів в політиці й економіці країн Європейського Союзу й Північної Америки.

На даному етапі розвитку цивілізації економіка знань відрізняється від класичної стандартної економіки, насамперед істотною зміною філософії: якщо раніш економіка знань була важливим, але не головним елементом світової економіки, то зараз вона набуває все більшого значення. Знову стає актуальним вислів англійського філософа Френсіса Бекона — «Знання — сила».

На сьогоднішній день сформувався точка зору, що визначальними характеристиками економіки знань є:

— освіта і навчання (наявність освіченого і професійно підготовленого населення, здатного створювати, накопичувати і використовувати знання);

— динамічна інноваційна інфраструктура (ресурси, починаючи з радіо і закінчуючи Інтернетом, що забезпечить комунікації, обробку і розповсюдження інформації);

— економічні стимули й інституційний режим (загальноекономічне середовище, що сприяє вільному руху знань, упровадження інформаційно-комунікаційних технологій і розвитку підприємництва);

— інноваційні системи (мережа дослідницьких центрів, університетів, приватних фірм і організацій, що займаються створенням нових знань, їх запозиченням зовні і пристосуванням до місцевих потреб).

Україна сьогодні робить лише перші несміливі кроки на шляху до економіки знань, володіючи, з однієї сторони, високорозвиненим інтелектуальним потенціалом, спроможним ефективно розв'язувати інноваційні проблеми, вирішувати актуальні питання сучасного розвитку, але, попри це, не використовуючи його у повній мірі, ігноруючи потребу у його розвитку та примноженні.

Питання формування "контурів" економіки знань, особливостей власного її господарського механізму і механізму відтворення знання знайшли своє відображення в працях вітчизняних і закордонних авторів: О. Антипіної, І. Астахової, С. Архієреєвої, А. Варшавського, Ю. Васильчука, Е. Вільховченко, В. Гейця, Дж. Гелбрейта, Г. Григоряна, П. Друкера, Г. Задорожного, В. Іноземцева, Р. Інґлетарта, М. Кіма, М. Мелоуна, Т. Сакайя, В. Семиноженка, В. Стьопіна, Е. Тоффлера, Ф. Фукуями, А. Чухно, Л. Едвінссона та інших.

Метою ж даної статті є критичний аналіз стану та виявлення проблем у одній із основних сфер економіки знань — освіті.

Перехід до стадії розвитку економіки, в якій знання є одним з ключових факторів першочергово актуалізувало проблеми розвитку освіти в цілому і особливо вищої освіти. Остання є вирішальним фактором як для збереження, так і примноження знань.

Серед основних індикаторів оцінки впровадження економіки знань — людські ресурси, які у Звіті про людський розвиток за 2001 р. та у Звіті Світового банку за 2001 р. характеризуються трьома показниками:

- рівень грамотності дорослих у віці 15 років і старше (в Україні 99,6%);
- рівень охоплення середньою освітою (в Україні 93,0%);
- рівень охоплення вищою освітою (в Україні 42,0%).

Перший із зазначених критеріїв Україні вищий ніж в Італії (98,4%), Іспанії (97,6%), Португалії (91,9%), Естонії (98,0%) і багатьох інших країнах, що входять до групи країн з високим рівнем розвитку людського потенціалу.

Окрім позитивної оцінки рівня освіти в Україні, даної світовими організаціями, візьмемо до уваги й інформації вітчизняної статистики. Розпочнемо з того, що важливою тенденцією, характерною для України, є швидке зростання кількості вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації та чисельності студентів, що навчаються в них. У 2008/2009 навчальному році кількість навчальних закладів III–IV рівнів акредитації зростає в 2,4 рази, порівняно з 1990/1991. Чисельність студентів у навчальних закладах цього рівня в 2008/2009 н. р. становила 2364,5 тис., що вище, ніж у 1990/1991 н. р. в 2,7 рази.

За роки незалежності в Україні сформувався сектор недержавної вищої освіти. Відповідно до Конституції України і Закону України "Про вищу освіту" була задекларована рівність усіх форм власності та створена мережа недержавних вищих навчальних закладів, в складі якої понад 200 ВНЗ I–IV рівня акредитації, у тому числі понад 120 III–IV рівня.

У 2005 р. в недержавних ВНЗ навчалось понад 400 тисяч студентів, що становить близько 16% загальної чисельності студентів в країні. За останні роки інвестиції недержавного сектора освіти в розвиток освітянської галузі становили понад 1 млрд 200 млн грн. Тому сектор недержавної вищої освіти становить значну частку в економіці освітянської галузі України і одночасно вирішує важливу соціальну проблему — підготовку інтелектуального потенціалу суспільства, висококваліфікованих кадрів для забезпечення економічного розвитку держави, бо відомо, що понад 60% ВВП створюють працівники з вищою освітою.

Завдяки активній позиції Міністра освіти і науки за останні кілька років витрати на освіту зросли з 14,9 млрд грн (2004 рік) до 65,8 млрд грн у 2009 році. Тобто, вперше в історії незалежної України фінансування вітчизняної освіти зросло з 5% до 7% ВВП. Аналогічні витрати на освіту в Європі нині спостерігаються лише в окремих скандинавських країнах.

Таблиця 1

Частка МОН у загальній кількості виконаних наукових та науково-технічних робіт, %

Показник	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Всього робіт, тис. од.	38,3	35,7	41,6	63,5	67,3	63,9	58,7	62,7	62,5
%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
у тому числі:									
Мінпромполітики, тис. од.	4,6	3,1	5,0	6,2	7,0	5,6	5,4	6,3	6,3
%	12,0	8,7	12,0	9,7	10,4	8,8	9,2	10,0	10,1
Міністерство освіти і науки, тис. од.	3,1	4,2	3,8	5,2	6,2	6,8	8,3	8,7	8,2
%	8,1	11,8	9,1	8,2	9,2	10,6	14,1	13,9	13,1
НАНУ, тис. од.	3,2	2,4	3,5	4,7	6,4	6,7	7,5	7,2	7,8
%	8,3	6,7	8,4	7,4	9,5	10,5	12,8	11,5	12,5

Звертає на себе увагу тенденція щодо зростання частки МОН України у загальній кількості виконаних наукових та науково-технічних робіт (табл. 1) [1; 3]. Так, за останні три роки питома вага освітянської науки зростала, а в 2005–2008 рр. навіть дещо випереджала академічний сектор науки.

Слід зазначити, що заклади МОН відрізняються також найвищою винахідницькою активністю, зокрема, протягом 2006 р. вони подали понад 27% загальної кількості національних заявок від юридичних осіб, у тому числі понад 25% загальної кількості заявок на 20-річні патенти.

Поруч із цим оптимістичними статистичними даними, що вказують на певну відповідність освіти в Україні критеріям економіки знань, доцільно взяти до уваги й інші аргументи. Так, за даними соціологічного моніторингу українського суспільства Інституту соціології НАН України, у 2008 р. повністю чи швидше незадоволених своїм рівнем освіти було аж 43,7% опитаних, тоді як у 2002 р. таких було лише 29,4%. Це є важлива оцінка європейського рівня освіти, яким воно може вважатися, якщо виходити з чисто формальних критеріїв. При цьому, тільки 51,8% опитаних вважали, що вони за п'ятибальною системою здобули освіту в середньому спеціальному або вищому навчальному закладі на чотири або на п'ять.

Окрім песимістичних оцінок рівня освіти громадянами нашої країни, до уваги доцільно взяти також інформацію Світового банку щодо оцінки конкурентоспроможності економіки, оскільки профіль України за субфактором «Вища освіта та навчання» протягом 2005–2007 рр. має негативну динаміку (рис. 1).

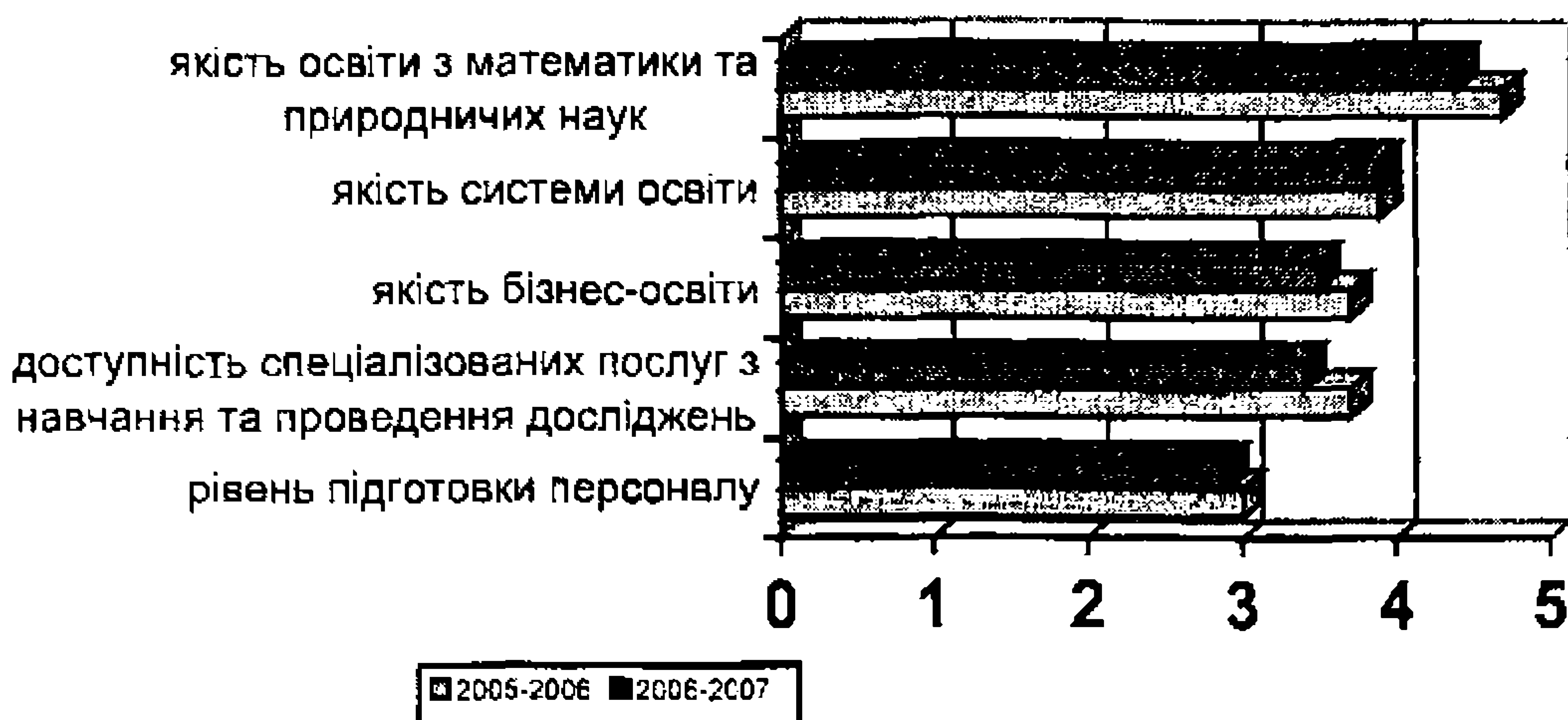

Рис. 1. Профіль України за субфактором «вища освіта та навчання»

Зазначені факти спонукали авторів до проведення більш ретельних досліджень, результатом яких став наступний перелік ключових проблем, пов'язаних з формуванням економіки знань у сфері освіти [2; 4; 6]:

1. *Скорочення частки дітей, охоплених дошкільними закладами освіти.* Перекопним свідченням даної тези є офіційна статистична інформація щодо дошкільних закладів. Так, у порівнянні із 1990 р. у 2008 р. кількість таких

закладів зменшилась на 37,14%, кількість місць у них на 51,25%, а кількість дітей на 50,78%. Доцільно зазначити і те, що у розвинених країнах спостерігається протилежний процес: дошкільна освіта вважається фундаментом для розвитку людини і наступного навчання. Необхідно також враховувати й те, що на сьогодні в Україні роль вихователя дошкільного закладу і вчителя початкової школи у становленні освітянського процесу значо применшена. Держава нехтує тим, що становлення особистості, її відношення до праці, самопізнання та самовдосконалення відбувається саме на початку життя людини

2. *Значне, порівняно із 1990 р., скорочення підготовки професійно-технічними закладами кваліфікованих робітників.* Підтвердженням цього є дані, згідно яких у 2008 р. у порівнянні із згаданим 1990 р. зменшилась кількість закладів такого типу на 28,84%, а кількість студентів на 47,25%. Наслідком цього стало і те, що сьогодні дефіцит сучасних робітничих спеціальностей в країні оцінюється в 150–200 тис, управлінських — у 30–40 тис. [7].

3. *Зниження доступності якісної середньої та вищої освіти для сільських школярів (33,2% всіх учнів в Україні).* Аналіз доступності та якості освіти в Україні, виконаний Центром Разумкова на основі офіційної статистичної інформації та результатів соціологічних опитувань у квітні–травні 2002 р., показав, що для сільських жителів існують значні обмеження в отриманні середньої освіти, пов'язані з фізичною доступністю шкіл та обмеженими фінансовими можливостями сільського населення, зокрема, щодо оплати певних навчальних програм. У сільських школах України рівень комп'ютеризації шкіл становить, за різними оцінками, від 1% до приблизно 24%, тоді як у середньому по країнах ОЕСР він перевищує 70%. Вказані обмеження знижують якість базової освіти сільських учнів, а отже — обмежують їх можливості в отриманні вищої освіти.

4. *Падіння інтересу до природничих та математичних наук* внаслідок зміни попиту і пропозиції та заробітної плати на ринку праці, хоча саме вони визначають рівень конкурентоспроможності країни.

5. *Значне падіння якості вищої освіти* порівняно із доперебудовним періодом та її відставання від країн - технологічних лідерів внаслідок:

— слабкого зв'язку вищої освіти з конкретними проблемами розвитку економіки та суспільства в глобалізованому середовищі та потребами ринку праці. Аналіз обстежень показує, що на сьогодні поза спеціальністю працює 70% осіб, які отримали освіту з фізичних, математичних і технічних наук, 40% — біологічних і медичних наук, 70% — прикладних наук і техніки.

— відсутності жорстких стандартів та їх недотримання щодо якості вищої освіти, економічної, правової та моральної відповідальності фахівців, що надають знаннямні послуги;

— в погоні за прибутком ВНЗ зменшують плату за навчання, тим самим розширюючи число студентів. У такому разі існує конкуренція не за рівень надання знань, а за отримання доходу від освітніх послуг за рахунок їх масовості, що веде до втрати рівня знань;

— слід враховувати, що через низький рівень заробітної плати у більшості викладачів відсутні можливості підвищувати свій професійний рівень: вони не мають доступу до Інтернету, наукових журналів; навчальні заклади не забезпечені фаховими періодичними виданнями;

— інші проблеми: переповненість аудиторій і класів, застаріле обладнання лабораторій, відсутність в навчальних закладах технічного обладнання для навчання. Комунальні умови часто-густо не сумісні із збереженням здоров'я учнів (аварійний стан приміщень, відсутність опалення тощо).

6. *Диспропорція у фінансуванні освіти.* Розглядаючи відношення державних витрат на одного учня до ВВП на людину, можна сказати, що в Україні ці частки є найменшими щодо початкової та середньої освіти, в Італії цей показник є вдвічі більшим. Щодо вищої освіти, то ситуація в цій сфері є кращою, показник України більший, ніж у 5 країнах (Франції, Греції, Ісландії, Італії, Португалії), але меншим, ніж у інших 15 країнах та середнього показника по країнах, що входять до групи high income.

Аналіз співвідношень, які склалися у державних витратах на освіту (з розрахунку на одного учня у відсотках до ВВП на людину) між окремими її видами, змушує констатувати нераціональність відносин у сфері розподілу державних витрат між початковою, середньою і вищою освітою. Розрахунки свідчать, що для даної групи країн за цим ланцюгом склалося середнє співвідношення: 1:1,7 [8]. При порівнянні його з тим, що характерне для України (1:2,3), то цілком очевидно є диспропорція, яка склалася щодо середньої і початкової освіти.

7. *Низький внутрішній попит на робочу силу в наукомістких галузях,* що виробляють товари і послуги;

8. *Значне відставання за рівнем оснащення закладів освіти та домогосподарств персональними комп'ютерами й Інтернет-хостами.*

Аналіз показує, що загалом проблема оснащення комп'ютерами не є для освіти України найважчою чи найдорожчою і може бути розв'язана в короткий термін. Налагодження випуску обчислювальної техніки в Україні (з частковим бюджетним фінансуванням) дало б можливість одночасно збільшити відсоток знанняємної продукції і послуг у ВВП та структурі зайнятості.

9. *Посилена відомча роз'єднаність академічної науки й університетської освіти.* Такий стан речей шкодить обом сферам. По-перше, тому, що підготовка якісного людського капіталу неможлива без розвиненої науки й без її занурення в реальні процеси розвитку економіки. По-друге, сама академічна наука, ізолювавшись від освіти, економіки і бізнесу, приречена на подальшу стагнацію. Вищим навчальним закладам приділяється другорядна роль у проведенні передових наукових досліджень, що є основою елітної університетської підготовки. Багаторазові спроби реформувати вищу освіту залишалися «косметичними», оскільки вони ніколи не мали цілісного міжгалузевого характеру. Університети України ще не стали центрами підготовки сучасних фахівців у сфері інновацій, тоді як, наприклад, у Китаї, економіка якого стрімко зростає, налагоджується тісна співпраця з дослідними центрами й галузевими відомствами з метою становлення системи «вузи — наукові дослідження —

виробництво». Китайські фахівці зазначають, що завдяки такій успішній формі організації, вузи стали головними консультантами середніх і малих промислових підприємств в освоєнні випуску наукомісткої технічної продукції.

10. *Еміграція ефективної робочої сили та молоді*. Національні інвестиції у приріст освітніх показників людського потенціалу, якими б потужними вони не були, постійно знецінюються внаслідок впливу фактору міграції, оскільки за даними Комісії ООН з народонаселення та розвитку Україна посідає четверте місце у світі за кількістю переселенців і перше відносно чисельності населення (14,5% при 13,1% у США, 8,4% — Росії, 12,2% — Німеччині). Водночас за кордоном працюють від 3 до 7 млн українців, половина з яких мають вищу освіту.

Проводячи короткі підсумки проведеного дослідження доцільно наголосити, що на сьогоднішньому етапі розвитку в Україні сфера освіти характеризується як позитивними, так і негативними змінами. Вирішення виявлених проблем дозволило б нашій країні посісти гідне місце у новому постіндустріальному суспільстві, де знання відіграють ключову роль. Ігнорування ж їх, ускладнить і так важкий стан економіки та поступово перетворить Україну на сировинний придаток високорозвинутих країн світу.

1. Наукова та інноваційна діяльність в Україні : стат. зб. / Держкомстат України. — К. : Техніка, 2008. — 457 с. 2. Новий курс: реформи в Україні. 2010–2015. Національна доповідь / за заг. ред. В. М. Гейця [та ін.]. — К. : НВЦ НБУВ, 2010. — 232 с. 3. Статистичний щорічник України за 2008 рік / за ред. О. Г. Осауленка. — Держкомстат України. — К. : Техніка, 2008. — 566 с. 4. Стратегічні виклики ХХІ ст. суспільства та економіці України : в 3 т. / За ред. акад. НАН України В. М. Гейця, акад. НАН України В. П. Семиноженка, чл.-кор. НАН України Б. Є. Кваснюка. — К. : Фенікс, 2007. Т. 1: Економіка знань — модернізаційний проект. — К. : Фенікс, 2007. — 544 с. 5. Україна в 2008 році: зорічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку : моногр. / за заг. ред. Ю. Г. Рубана. — К. : НІСД, 2008. — 744 с. 6. Чухно А. А. Твори : у 3 т. / ІАН України, Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Наук.-дослід. фін. ін.-т при М-ві фін. України. — К., 2006. — Т. 2 : Інформаційна постіндустріальна економіка: теорія і практика. — 2006. — 512 с. 7. Якубовський М. Концептуальні основи стратегії розвитку промисловості України на період до 2017 року / М. Якубовський, В. Новицький, Ю. Кіндзерський // Економіка України. — 2007. — № 11. — С. 17. 8. Organisation for Economic Cooperation and Development [Електрон. ресурс]. — 2009. — Режим доступу : <http://www.oecd.org>.

СОСТОЯНИЕ И КЛЮЧЕВЫЕ ПРОБЛЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ НА ПУТИ УКРАИНЫ К ЭКОНОМИКЕ ЗНАНИЙ

На основе обработки научных источников и статистической информации охарактеризовано состояние и определены современные проблемы системы образования Украины в контексте общемирового направления к построению экономики знаний

STATUS AND KEY ISSUES OF EDUCATION IN UKRAINE'S WAY TO A KNOWLEDGE ECONOMY

On the basis of scientific sources and statistical description of the state and determines the current problems of education in Ukraine in the context of global focus to building the knowledge economy.